

УДК 340.13, 340.5
DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2023.2>

О. В. Краснокутський
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник науково-дослідного відділу військово-правових проблем
науково-дослідного управління проблем ресурсного забезпечення у воєнній сфері,
сфері оборони та військового будівництва Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України
orcid.org/0009-0001-9484-0742

ВОЄННИЙ СТАН, ВОЄННИЙ ЧАС

Вступ. Перш за все, правові режими можна розглядати як свого роду «спеціальний блок» у загальному арсеналі правового інструментарію, що об'єднує в єдину категорію певний комплекс правових засобів державно-владного впливу. З цієї точки зору ефективне використання правових засобів при вирішенні тих чи інших спеціальних завдань значною мірою полягає у тому, щоб обрати оптимальний для цього правовий режим, фахово відпрацювати його згідно зі специфікою тієї самої мети та змісту регульованих суспільних відносин, оскільки правові режими належать до рівня правових форм, що вже склалися та є найважливішим її чинником. Усунення загрози внутрішній безпеці держави здійснюється шляхом введення правового режиму надзвичайного стану, загроза зовнішній безпеці вимагає застосування і інших правових режимів – воєнного стану, часу, стану війни [1]. Саме за допомогою правових режимів в керівництво України виявляє бажання створити відповідний міжнародному стандарту баланс між базовими правами громадян і порядком їх реалізації у спеціально охоронюваних або контрольно-наглядних сферах, чутливих відносно національної безпеки.

Мета. Метою дослідження є сприяння формуванню науково-теоретичних основ правових режимів під час збройного конфлікту та нормативно-правового підґрунтя в відносинах, які виникатимуть у воєнній сфері, сфері оборони України.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо регулювання оборонного сектору держави; 2) праці вітчизняних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царині оборонного права.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування; логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

Ключові слова: законодавство про оборону, військове законодавство, воєнного стану, воєнного часу, країни-НАТО, країн ЄС, правовий режим, безпека.

Krasnokutsky O. V. MARTIAL STATE, WAR TIME

Introduction. First of all, legal regimes can be considered as a kind of "special block" in the general arsenal of legal tools, which unites a certain complex of legal means of state-authority influence into a single category. From this point of view, the effective use of legal means in solving certain special tasks largely consists in choosing the optimal legal regime for this, professionally developing it in accordance with the specifics of the same goal and the content of regulated social relations, since legal regimes belong to the level legal forms that have already developed and are its most important factor.

The elimination of the threat to the internal security of the state is carried out by introducing a legal regime of a state of emergency, a threat to external security requires the application of other legal regimes - martial law, time, state of war [1]. It is with the help of modernized institutions of legal regimes that Ukraine strives to create a balance between the constitutional rights of citizens and the procedure for their implementation in specially protected or control-supervisory spheres sensitive to national security, in accordance with international standards.

Goal. The purpose of the study is to contribute to the formation of the scientific and theoretical foundations of legal regimes during armed conflict and the normative and legal basis in relations that will arise in the military sphere, the sphere of defense of Ukraine.

Materials and methods. The research materials are: 1) normative and legal support for the regulation of the defense sector of the state; 2) works of domestic authors conducting their scientific and practical research in the field of defense law, in particular regarding the codification of Ukrainian legislation in the field of defense.

In the process of carrying out the research, the following scientific methods were used: theoretical generalization and grouping; logical generalization of results (formulation of conclusions).

Key words: defense legislation, military legislation, martial law, wartime, NATO countries, EU countries, legal regime, security.

Постановка проблеми. Геополітичні процеси сьогодення переповнені кризовими ситуаціями та загостренням військової напруженості. Україна безпосередньо опинилася в ситуації повномасштабної збройної агресії, яка безсумнівно вимагає максимальної готовності держави до спротиву та відсічі. Актуальною є теза про те, що динамічні зміни глобального характеру в сучас-

ному світі, які призвели до ескалації турбулентності у системі міжнародної безпеки і вимагають переосмислення доктринальних засад інституту національної безпеки й оборони держави. Тому, в аспекті описуваної ситуації, для України наразі надзвичайно актуально організувати належне й своєчасне розуміння правових режимів - воєнного стану, воєного часу, що дасть змогу для

більш ефективного та своєчасного нарощування оборонного потенціалу України. Враховуючи зазначене, очевидним для нагального вирішення на найближчу перспективу є питання правового регулювання процесу організації своєчасної та скоординованої роботи з планування відносин у війсьній сфері, сфері оборони України. Разом з тим слід зазначити, що саме у рамках правових режимів у даний час створюються певні сприятливі умови для розвитку і зміцнення нових економічних і політичних процесів, а також для захисту цих процесів при надзвичайних та кризових ситуаціях.

Стан опрацювання цієї проблематики. Проблемою правових режимів в Україні займалися такі науковці: С. Кузніченко, В. Ваганов, В. Горбулін, Б. Андресюк, В. Богданович, В. Костецький, В. Лішавський, Т. Стукалін, О. Покотило, В. Бойко, О. Устименко, Ю. Шемшученко та інші. Їхні дослідження є науковим підґрунтям для продовження наукових пошуків.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо регулювання оборонного сектору держави; 2) праці вітчизняних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царині оборонного права, зокрема щодо кодифікування законодавства України у сфері оборони.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування; логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

Виклад основного матеріалу. Докладно розроблена за усіма юридичними параметрами, підставами і процедурами система правових режимів найкраще відповідає сучасним вимогам ліквідації свавілля і волюнтаризму у сфері загальних заходів забезпечення національної безпеки. У зв'язку з цим, нині правові режими відіграють роль початкового гаранта законності у сфері їх застосування, бо у кожному з них більшого значення набувають норми, що передбачають не тільки порядок реалізації прав громадян у певній охоронюваній сфері, а й норми, що містять гарантії прав осіб, які потрапили у сферу юрисдикції правових режимів.

Вперше в історії незалежної України 26 листопада 2018 року, після агресії РФ у Керченській протоці, в Україні було прийнято рішення щодо запровадження воєнного стану у 10 областях з 26 листопада 2018 року на 30 днів. За останнє століття близько 20 держав світу оголошували на своїй території воєнний стан. Серед найсвіжіших відомих прикладів – Єгипет, Таїланд і Туреччина. В останній такий стан оголосили 2016 року після спроби держперевороту, і він тривав два роки. Цей період позначився гоніннями на опозиційно налаштованих військових, журналістів й акти-

вістів. Однак в усіх трьох прикладах особливий режим був спричинений внутрішніми кризами із відповідними політичними наслідками. Україна ж у листопаді 2018 року мала справу з явною зовнішньою загрозою. Це знизило ризик використання воєнного стану у внутрішніх політичних боях, хоча й не повністю усунуло його. Узагальнюючи, доходимо висновку, що правовий режим воєнного стану не є оголошенням війни, це форма підготовки до війни.

Під час дії воєнного стану визначені 10 областей функціонували з деякими особливостями, проте не з усіма тими, які прописані у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року. Так, була посилена охорона портів у Бердянську та Маріуполі, уздовж кордонів з Росією Україна виставила бойові бригади, підрозділи ООС були переведені у повну боєготовність, Збройні Мили України, Нацгвардія та СБУ були переведені у повну бойову готовність. У регіонах з воєнним станом заборонили страйки і акції протесту. На час дії воєнного стану Україна обмежила для іноземців можливість в'їжджати на непідконтрольну територію Донбасу, адміністративний кордон з окупованим Кримом дозволили перетинати тільки громадянам України; крім того, був обмежений в'їзд росіян чоловічої статі віком від 16 до 60 років. Рух громадян України через держкордон протягом воєнного стану не обмежувався. Міністерство оборони України провело навчання резервістів першої черги, здійснило випробування українських протикорабельних ракет на полігоні у Чорному морі; Збройні Сили України до кінця лютого «закрили» для власних стрільб води, дотичні до майже усього узбережжя Азовського моря, підрозділи десантно-штурмових військ були передислоковані в особливо небезпечні напрямки на кордоні, звідки могла вдарити Росія. Водночас за період воєнного стану не сталося більш серйозних обмежень, як-от комендантська година, обмеження свободи медіа і зв'язку, експропріація майна на потреби армії чи заборона виїзду з країни. Алкоголь заборонили продавати лише безпосередньо біля військових та прикордонних частин, не сталося і повної чи часткової мобілізації.

Ч. 2 ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року передбачає, що в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України від 28 червня 1996 року [2]. Не може бути обмежене право на рівність та свободу за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Також воєнний стан не скасовує рівність між чоловіка-

ми та жінками, що гарантується ст. 24 Конституції України від 28 червня 1996 року. Громадян України не можуть позбавляти громадянства і права змінити його. Після введення воєнного стану не можуть порушити право на життя, на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність. Не можуть обмежити й право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів; воєнний стан не дає державі права ігнорувати право на житло. Крім того, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожній людині не перестає гарантуватися право знати свої права і обов'язки. Також під час запровадження воєнного стану закони та інші нормативно-правові акти не матимуть зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Кожен матиме право на професійну правничу допомогу, а в деяких випадках ця допомога надаватиметься безоплатно. До того ж, ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази, а за віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу наставатиме юридична відповідальність.

Навіть під час воєнного стану нікого не зможуть двічі притягнути до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, а юридична відповідальність особи все ще матиме індивідуальний характер.

Поряд з цим, п. 11 ч. 1 ст. 67 ККУ вказує, що «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій» є обставиною, що обтяжує покарання [3]. Інші статті вищезгаданого кодексу, що передбачають відповідальність за злочини в умовах воєнного стану це:

Ч. 4 ст. 402 – непокора, вчинена в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Ч. 3 ст. 403 – невиконання наказу, вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, – карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

Ч. 4 ст. 404 – опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, якщо вони були вчинені в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, – караються позбавленням волі на строк від трьох до дванадцяти років.

Ч. 4 ст. 405 – погроза або насильство щодо начальника, вчинені групою осіб, або із застосуванням зброї, в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Ч. 5 ст. 407 – самовільне залишення військової частини або місця служби, а також нез'явлення вчасно на службу без поважних причин, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Ч. 4 ст. 408 – дезертирство, вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Ч. 4 ст. 409 – ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом, вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Ч. 4 ст. 410 – викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем якщо вони вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, розбій з метою заволодіння зброєю, бойовими припасами, вибуховими чи іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою та спеціальною технікою, а також вимагання цих предметів, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого, – караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Ч. 4 ст. 411 – умисне знищення або пошкодження військового майна вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Ч. 3 ст. 413 – втрата військового майна вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, – караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

Ч. 3 ст. 418 – порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, – карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

Ч. 3 ст. 419 – порушення правил несення прикордонної служби, вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, – карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років.

Ч. 3 ст. 420 – порушення правил несення бойового чергування, вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Ч. 3 ст. 421 – порушення статутних правил внутрішньої служби, вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, – карається позбавленням волі на строк до п'яти років.

Ч. 4 ст. 425 – недбале ставлення до військової служби, вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, – карається позбавленням волі на строк від п’яти до восьми років.

Ч. 4 ст. 426 – бездіяльність військової влади в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці – карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років.

Ч. 5 ст. 426¹ – перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, – карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

Ч. 3 ст. 428 – залишення гинучого військового корабля, вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, – карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років [3].

Ст. 4 Закону України «Про оборону України» від 06 грудня 1991 року вказує, що з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій настає воєнний час, який закінчується у день і час припинення стану війни [4].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Стан війни – це режим застосування збройної сили у відповідь на таке застосування державою-агресором. Це стосується лише порядку застосування сили щодо противника. Воєнний стан визначає режим обмежень тих чи інших прав громадян власної держави. Цей режим вводиться для того, щоб

створити всередині країни найсприятливіші умови для відсічі агресору. Зокрема, для протидії ворожій агентурі, п’ятій колоні тощо. Президент України вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а Верховна Рада розглядає це подання, приймає та оголошує рішення з цих питань у порядку, передбаченому регламенту її роботи.

Література

1. Кузніченко С.О. Феномен правового режиму в адміністративному праві // Форум права. 2007. № 1. С. 109–112 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-1/07ksovar.pdf>

2. Про військовий обов’язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 27. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 44. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>